

INTERPRETATIVNA TEORIJA PREVOĐENJA – POREKLO I RAZVOJ

1. Na početku, teorija tumačenja (usmeno prevođenje)

Kada govorimo o interpretativnoj teoriji prevođenja, moramo pomenuti i njenog osnivača, Danicu Selesković. U svojoj mladosti, Danica je živela u nekoliko zemalja zaredom, te znala i govorila francuski, nemački, srpski i engleski, a da zapravo te jezike nikada nije učila u školi. Prelazeći lako s jednog jezika na drugi, služeći se lingvističkim znakovima kao sredstvom pomoću kojeg se može uhvatiti smisao, dolazila je pravo do značenja. To blisko poznavanje nekoliko jezika jeste prvi element na kojem je zasnovala svoju teoriju: *u slučaju da prevodilac vlada jezicima, onda oni nisu predmet prevođenja*.

Ovo uverenje bilo je potkrepljeno njenim iskustvom u konsekutivnom, a zatim i simultanom prevođenju: ne obraćajući pažnju na jezička značenja već samo na ono što je potrebno kako bi se razjasnilo značenje govornikovih reči, ona ih dijalekatski jasno oblikuje u dolazeći jezik, skoro u celosti bez originalnih znakova. Dakle, prenošeno je značenje, a ne jezik.

Nastava prevođenja kojoj se posvetila još 1957. godine, podstakla ju je na razmišljanje kako da svojim studentima objasni uzroke pedagoških osnova koje je unapređivala. Prva knjiga Danice Selesković, objavljena 1968. godine, *Tumač na međunarodnim konferencijama (L'interprète dans les conférences internationales)*, koja već daje naznake onoga što će ona razvijati u narednih trideset godina, predstavlja skup tumačenih opažanja izdvojenih iz njenog ličnog iskustva. Međutim, Daničina druga knjiga, *Govor, jezik i pamćenje – studija o hvatanju beleški u konsekutivnom prevođenju (Langage, langues et mémoire – étude de la prise de notes en interprétation consécutive, 1975)* nastala od glavne postavke njene doktorske teze, nije zasnovana samo na intuiciji i posmatranju. Ona predstavlja osnovni cilj eksperimentisanja vršenog na osnovu konsekutivnog prevođenja. U usmenom prevođenju, ova studija se može smatrati prethodnicom današnjih istraživanja u pogledu detaljnog tumačenja onoga što se događa u umu prevodioca spisa, uz pomoć protokola *Think Aloud*¹ i softvera koji dozvoljavaju beleženje pauza, oklevanja, ispravki onoga koji prevodi...

2. Osnovna načela

Teorija je dobila ime tek krajem sedamdesetih godina. Istraživanja Danice Selesković dala su osnovna načela i napravila temelj za ono što će postati interpretativna teorija prevođenja (za njene učenike, *teorija značenja*).

¹ *Think Aloud Protocol (TAP)*. (Prim. prev.)

2.1. Poklapanja i jednakosti

2.1.1. Njihova koegzistencija u svakom prevodu

Danica Selesković je 1975. godine utvrdila postojanje djevu različitih strategija u tumačenju prevodioca (postojanje koje je kasnije prikazano na pisanom prevodu), mada istovremenih u svakom tekstu: s jedne strane stoji prevođenje na osnovu poklapanja određenih jezičkih elemenata kao što su vlastita imena, brojevi, tehnički termini, nad kojima kontekst nema uticaj, a sa druge strane je prevođenje uz pomoć uspostavljanja jednakosti između segmenata govora ili teksta u kojima lingvistička značenja, pod uticajem konteksta, gube svoju višeznačnost i posredstvom izvanrednog jezičkog znanja prevodioca, otkrivaju ono što govornik kaže.

Ova prva tvrdnja, zasnovana prvenstveno na praksi, a zatim i na osnovu eksperimenata, daje važan napredak, kako u teoriji tako i u nastavi prevođenja. Mi sami i naši doktoranti, uzastopno smo mogli proveriti pravilnost procesa na bezbroj tekstova različitih vrsta. Činjenica da se ova koegzistencija nalazi u svim prevodima, kakvi god da su, može se smatrati jednim od univerzalnih zakona ponašanja u prevođenju koje istražuje Gideon Turi (Gideon Toury, 1995).

Ovde su dve kratke naizmenične ilustracije poklapanja i jednakosti izvedene iz knjige *Prevod danas – interpretativni model (La traduction aujourd'hui – le modèle interprétatif)*, koju sam objavila 1994. godine za izdavačku kuću "Hachette". Oslonila sam se na jedno poglavlje Stajnbekovog dela *Cannery Row*, koje je objavljeno 1945. godine, a prevedeno na francuski 1948. godine. Prisustvujemo jutarnjoj šetnji dvojice vojnika i djevu devojaka s kojima su proveli noć pijući i plešući. Autor opisuje njihov izgled:

*The **ties** were pulled down a little so the shirt **collars** could be unbuttoned. Ils avaient défait leur **cravate** afin de pouvoir ouvrir leur **col**.²*

Nejasno je kako bi se ova scena, odnosno ovaj konkretan slučaj mogao opisati da u francuskom jeziku nema poklapanja sa rečima *ties* i *collars*. Prevodilac Magdalen Paz (Magdeleine Paz), slobodno je preformulisala ostatak rečenice. Možda će se pomisliti da oblik iz francuskog prevoda potiče od činjenice da pasiv, koji je prirodan u engleskom jeziku, u francuskom nije uobičajen i da je prevodilac svesno primenio utvrđenu strategiju prevođenja tako što je stavio rečenicu u aktivni oblik. Tako bi razmišljali komparatisti, ali ne i traduktozi; jedna brza anketa napravljena među nekoliko profesionalnih prevodilaca sugerise da oni ne rade tako. Njima je mnogo brže i prirodnije, kažu, da zamisle scenu te da je vrata na francuski jezik, počevši od slike koja priziva tekst na koji se primjenjuje pravilo prenosa. Što se tiče interpretativne teorije prevođenja, težeći za *identičnošću značenja*, tu je bio idiomatski re-izraz u dolaznom jeziku, logičan pronalazak, ono što zovemo *jednakost teksta*, uz tačno uključivanje djevu *jednakosti*.

² **Kravate** su bile malo razlabavljene kako bi **okovratnici** mogli biti otkopčani. Imali su spuštene **kravate** kako bi im **vrat** bio otvoren. (*Prim. prev.*)

2.1.2. Jednakosti primenjene na kontekst

Još jedan kratak primer odvešće nas korak dalje u izveštaju o interpretativnoj teoriji. Nakon opisa fizičkog izgleda glavnih junaka, sada ih vidimo u pokretu:

*They **walked** holding hands.*

***Soldats et filles** se tenaient par la main.³*

Ovde se primećuje uticaj konteksta na prevod. Zamenica *they* je u francuskom objašnjena kao *soldats et filles*, a takvo saznanje dolazi iz prethodnog odlomka; umesto toga *walked* je izostavljeno. Zašto? Prevodilac zna od početka priče da mladi ljudi šetaju, čitaoci originala kao i čitaoci prevoda takođe to znaju. Upoređujući dva teksta, primećujemo da svaki od njih različito prenosi neizrečeno: *they* se odnosi na *soldats et filles*, dok se međutim *walked*, koje je izostavljeno u prevodu, podrazumeva zahvaljujući kontekstu. Čitaoci originala i prevoda zamišljaju istu scenu. Jasna lingvistika i neverbalna znanja čitalaca spajaju se u oba slučaja kako bi sastavili jedan isti smisao. Opet smo svedoci, zbog istovetnog značenja, jednakosti između segmenata teksta. Malo dalje ćemo ih videti još.

2.2. Kako razumeti?

Iz velikog iskustva s mnoštvom govornika, tumači znaju da oni prilagođavaju jasnoću svojih reči pretpostavljenom znanju onih kojima se obraćaju. To rade i pisci, to je isto i Stajnbek ovde uradio. Jezički znakovi, jasnoća teksta, nikada nisu uključeni sami, oni traže od slušalaca ili čitalaca da ulože odgovarajuća znanja da ih dopune i odatle dobiju značenje (u tom pogledu, može se reći da su tumači otkrili, pre Grisa i Eka, da je potrebna saradnja slušaoca u razumevanju govora, odnosno čitaoca u razumevanju teksta).

Dočarajmo ovu pojavu, koja obično prolazi nezapažena u jednojezičkoj komunikaciji, primerom jednog članka iz magazina koji piše o sistemu za automatsko kočenje.

*Whether they admit it or not, most drivers react to a sudden emergency by slamming on the brakes in a blind panic, hoping to stop before crashing. Unfortunately, in many cases the result is that the brakes lock – especially on wet roads – causing the car to skid right into whatever is in its way. **Skidding tires will not steer.**⁴*

Skidding tires will not steer je savršeno razumljivo na engleskom jeziku. Kao svaki anglofoni čitalac, prevodilac razume smisao zahvaljujući odgovarajućim kognitivnim dopunama kojima raspolaže i koje se dodaju značenjima jezika. On zna da su gume deo točka, da automobili imaju točkove i da vozač preko volana upravlja pogonskim točkovima.

³ Oni su **hodali** držeći se za ruke.

Vojnici i djevojke su se držali za ruke. (*Prim. prev.*)

⁴ Priznali oni to ili ne, većina vozača reaguje na iznenadnu opasnost tako što pritiska kočnice u napadu panike, nadajući se da će se zaustaviti pre nego što se slupaju. Nažalost, u mnogim slučajevima rezultat je taj da se kočnice blokiraju – naročito na mokrom putu – uzrokujući da automobil sklizne pravo u ono što mu se nađe na putu. Klizave gume se neće okretati. (*Prim. prev.*)

2.2.1. Pijažev princip asimilacije/akomodacije

U traženju podrške za stalno obnavljana zapažanja o razumevanju na koja je ukazivala u prevođenju, Danica Selesković nalazi jak oslonac u Žanu Pijažu (Jean Piaget, 1972) čiji ju je koncept asimilacije/akomodacije privukao (da bi se razumelo, nova informacija se prilagođava prethodnom znanju, a stara novim situacijama). Dakle, ovaj koncept objašnjava proces shvatanja kod tumača i prevodioca, koji će se razviti kako bi pokazao da tekst ostaje mrtvo slovo na papiru sve dok ga čitalac ne razume (i stoga tumači) istovremeno uz pomoć konteksta i odgovarajućeg dela njegovog enciklopedijskog znanja.

2.2.2. Reizražavanje u prevodu, rezultat razumevanja

Razumevanje se može pokazati samo u rezultatu koji prevodilac napravi, to jest u re-izrazu. Zbog toga ovde dajemo prevod rečenice **Skidding tires will not steer**. I prevodilac koji je najverniji doslovnom prevodu, uviđa da nije dovoljno jedno za drugim dešifrovati značenje svake reči ove rečenice. Svestan da mu razlika između francuskog i engleskog jezika zabranjuje da napiše **gume koje klize ne upravljaju**, moraće da izrazi, radije nego da prati original, rezultat razumevanja koji će dati na francuskom jeziku: **blokirani točkovi više ne rade**, ili na prirodni način: **automobil kojem su blokirani točkovi ne reaguje više na volan**, ili jednostavno **automobil sa blokiranim točkovima ne ide**. Dakle, on zanemaruje originalni tekst i daje mu onakav smisao kako ga je razumeo. To je pojava koju interpretativna teorije zove „deverbalizacija” i koju je sigurno lakše prikazati usmeno nego pismeno, a koja je takođe prisutna u prevodu.

2.3. Deverbalizacija

Tumačenje, koje je za Danicu Selesković bilo odskočna daska za ono što ju je u prvom redu zanimalo, objašnjenje veza između mišljenja i govora, sve je to povlašteno mesto za posmatranje ljudske komunikacije: simultane, tako što, proučavana istovremeno, kroz svoj izraz, pauze u razmišljanju ili oklevanje, dopušta sekundu za sekundu posmatranje toka misli tumača, a konsektivne tako što, između ostalog, donosi dokaz deverbalizacije jedne određene misli.

Značenje za svoje uporište uzima jezičke znakove, ali kada je jednom formirano, ono se odvaja odatle i duže ili kraće vreme ostaje u pamćenju u neverbalnom stanju. Povodom deverbalizacije, osnovnog elementa interpretativne teorije prevođenja, ne znam bolje nego da citiram reči Danice Selesković (2002, str. 364–365) o zaključcima koje je izvela na seminaru *Identitet, različitost, ekvivalencija – prevod kao veza (Identité, altérité, équivalence – la traduction comme relation)*, održanom 2000. godine.

„Deverbalizacija”, čiji je naziv noviji, a svest o njoj bar isto toliko stara koliko i tumačenje, i dalje se često susreće sa skepticizmom onih koji ne veruju u misao bez jezika. Ali, verovatno ne postoji tumač konsektivnog govora kome se nije desilo da u istom jeziku ponovi razgovor koji je već preveo. U istom jeziku, ali ne istim rečima. Tako se može zaključiti da se između momenta razumevanja govora i momenta njegovog re-izraza, događa

jedna prelazna faza u kojoj reči nestaju uprkos nekoliko izuzetaka; umesto toga, značenja koja postoje lišena su verbalnog oblika. Kada se proces jednom oslobodi ove mnogo puta ponavljane situacije, bolje se razume da se pre može prevoditi opisujući stvari, nego zamjenjujući značenje onim iz drugog jezika [...].

Nema razloga za upuštanje u raspravu za deverbalizaciju ili protiv nje. Jednostavno rečeno, neki se lingvisti (B. Pottier, 1981, str. 24), psiholingvisti (T. Slama-Cazacu, 1961, str. 210), a naročito neuropsiholozi (J. Barbizet, 1968, str. 56 ili D. Laplane, 1997), slažu s nama u proceni da, u mozgu, znanje najverovatnije nije uskladišteno u formi jezika, a dodajmo i to da su profesionalni prevodioci odmah potvrdili da bez dobrog osećaja za deverbalizaciju, ne može biti zadovoljavajućeg prevoda.

3. Proširenje na pismeni prevod

Godine 1974, zahvaljujući svojoj energiji i viziji budućnosti, Danica Selesković, čija su istraživanja do tada bila usmerena na usmeno prevođenje, bila je sposobna da stvori jedan od prvih doktorata traduktologije u svetu, u početku nazvan *Nauka o tumačenju i prevođenju* (*Science de l'interprétation et de la traduction*) i vrlo brzo preimenovan u „traduktologija“. Ovaj doktorat je u Školu za tumače i prevodiocce (ESIT)⁵ privukao studente iz zemalja u kojima je prevođenje smatrano dosta važnim, te su zbog toga i bile osnovane katedre za traduktologiju. Francuska je bila daleko od toga (i još uvek je)!

Godine 1978. teze koje su se predavale na ESIT-u i oslanjale na teorijska načela, pokazale su da se mogu primeniti na pismeno prevođenje, te tako tumačenje postade teorija prevođenja.

Kanađanin J. Delil, svojim odbijanjem da u nastavu o prevođenju uvrsti delo *Komparativna stilistika francuskog i engleskog jezika* (*Stylistique comparée du français et de l'anglais*, J-P Vinay i J. Darbelnet, 1957), knjigu samu po sebi izuzetnu, ali koja nikako nije bila, kao što to podrazumeva njen podnaslov, metoda prevođenja, bio je jedan od prvih koji se našao u interpretativnoj teoriji prevođenja. Svih sedam „procesa“ zaista jesu načini da se prevod teksta uporedi sa originalom, oni dozvoljavaju da se strategija prevodioca naknadno odredi. Autori pokazuju da su engleski i francuski jezik različiti, pišu veoma opravdane stvari koje se sa lakoćom primenjuju na prevod, ali ga oni ne objašnjavaju. Još gore, oni ostavljaju utisak da postoje pravila prelaza između jezika, drugim rečima, da je prevođenje rad na jezicima, a ne na tekstu. Čineći tako, oni izbacuju prevodioca i njegovu kreativnost. Njihovo delo, iako odlično u svom području, ne objašnjava proces prevođenja.

Dakle, Delil se „zdravim razumom sigurno, ali takođe i hrabrošću podigao protiv lingvističkih i komparativnih teorija prevođenja“ (Selesković, 1980, str. 10), i pokazao u svojoj tezi da je tumačenje ono što prevodilac razume, da je njegova reformulacija istraživanje kontekstualnih ekvivalenci, da se značenje „kada se jednom shvati, uspostavlja na osnovu ideja, a ne prema rečima“ (Delisle, 1980, str. 82). Pomoću etapa koje su bazirane na teoriji usmenog prevoda, on pisanom obliku dodaje specifičan dopunski korak, dokaznu analizu koja „ima za cilj da proveriti tačnost (privremeno) usvojenih rešenja“ (Delisle, *ibid*).

⁵ L'École Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs. (*Prim. prev.*)

Od 1978. godine, slede mnoge druge teorije o prevodu, koje potvrđuju primenljivost interpretativne teorije prevođenja na sve vrste tekstova, pragmatičke, tehničke (navedimo među ostalima Durieux 1984, Cormier i Hurtado 1986, Zhao Heping 1989, Bastin 1990), pravne (Koutsivitis 1988, Pelage 1995, Sun Xuefen 2000), nesavremene (Jamieson 1991), audio-vizuelne (Machado 1996, Soh 1997) itd. Neki su iz ovih radova izvukli zaključak da, ako je interpretativna teorija zaista primenljiva na čisto „konceptualne“ tekstove i ne poziva ni emociju ni estetiku, onda joj književnost, to jest uzvišeni oblik, izmiče.

4. Proširenje na književni prevod

Još 1990. godine, F. Izrael (1990, str. 30), postavlja pitanje da li se pronicljivi zaključci teorije značenja dobijeni u okviru istraživnog područja [pragmatični i tehnički tekstovi], premeštanjem mogu proširiti na književni objekt, ili ako se on zbog svoje specifičnosti zameni, na neku drugu problematiku, daje odgovor (1990, str. 41):

Jezička inicijativa koju zagovara teorija značenja, neophodna je više nego druge vrste rasprava. Zapravo, težeći da uspostavi funkcionalnu ravnotežu sa originalom, primenjen na književni tekst, sam proces prevođenja mora postati pesnički čin. Da bi se takva promena ostvarila, prvo treba izdvojiti iz jezičkih ograničenja ono što je za autora upotrebljivo, njegov idiolekt, odnosno koristi koje crpi iz zajedničkog fonda. Zatim, kada su ove idiosinkrazije jednom nadmudrene, treba odrediti njihovu ulogu u rasporedu projekta. Ukratko, treća faza postupka se zasniva na tome da se u jeziku i kulturi domaćina, obeleže, odrede sva sredstva pogodna za stvaranje izveštaja smisao-oblik, sposobnog da proizvede isti efekt.

Drugim rečima, prevodilac koji teži tome da se funkcija teksta takođe ostvari u njegovom prevodu, ne traži da prenese originalni jezik, nego efekt koji je želeo da proizvede korišćenjem tog jezika. Posle Izraelovog prodora usledilo je nekoliko teza o književnom prevodu (Henry 1993, Yan Suwei 1994, Kalumbu 1997, Gueorguieva 2000, Roux-Faucard 2001).

Utvrdivši da jezici u prevođenju igraju ulogu vektora značenja, pojmovno i emocionalno, ostaje da se definiše šta interpretativna teorija podrazumeva pod značenjem.

5. Značenje

Već smo videli, a to su potvrdili i mnogi autori, lingvisti (npr. Kerbrat-Orecchioni 1990, str. 28) kao i psiholozi (npr. Gineste i Le Ny 2002), da je značenje slušačeva ili čitačeva rekonstrukcija onoga što govornik želi da kaže, počevši od kognitivnih dopuna koje se dodaju jezičkim znakovima koje sagovornik šalje.

Interpretativna teorija se najpre bavi govorom i pragmatičnim i tehničkim tekstovima; značenje koje prevodilac izvuče iz tih tekstova je veoma pojmovno (iako čak i najtehničiji tekstovi ponekad mogu pokazati određene vidove osećanja) i bez sumnje ga je lakše ustanoviti. Međutim, neki traduktolozi koji se isključivo zanimaju za književni prevod misle da tekstovi koji se više pozivaju na osećajnost stvaraju mnoge probleme što se tiče či-

tanja i zbog toga se pitaju da li je značenje razumljivo. Nije li previše insistirati na poteškoćama komunikacije? Naime, ako pažljivo posmatramo ono što se događa u svakodnevnom životu, pri tom ne mislim samo na obične nego i na intelektualne razmene svih vrsta, možemo samo zaključiti da komunikacija, i to ne samo na čisto referencijalnom nivou, funkcionise gotovo ispravno. Kada slučajno dođe do greške, a i to se desi, razlog je većinom taj što govornik ne može da se prilagodi onima kojima se obraća, ili zato što slušaoci imaju propuste u odgovarajućem znanju.

Citiraću opet Danicu Selesković (1981, str. 13) povodom mogućnosti uspostavljanja preciznog značenja:

Da li je značenje, kako se često veruje, pristrasno, promenljivo? Da li se prilagođava svakom tumačenju, otvara li vrata svim prevarama? Dakle, rasprava o slovu i smislu, ponovo je otvorena, premda je to, što se tiče prevoda, lažna dilema. Značenje nekog iskaza se određuje na isti način kao i jezička značenja. O bilo kom slučaju da se radi, imaće za posledicu utvrđivanje činjenice. Da li značenja svoju objektivnost duguju činjenici da dobijaju koncenzus od svih članova jednog kolektiva? Značenje je tada potpuno ciljno jer ga oni kojima su reči upućene, razumeju isto tako lako i tačno kao i jezik kojim se govori.

Ova tvrdnja koja važi za govornu komunikaciju, jednako važi i za veliku većinu prevoda (sa izuzetkom starih tekstova, gde samo jedan jedini podatak koji je na raspolaganju za uspostavljanje značenja, predstavlja i jezik teksta).

Čini se da je teško prihvatiti argumente onih koji, oslanjajući se isključivo na prevode književnih dela, smatraju da je značenje uopšteno nedostižno. Na kraju, ako ih sledimo, može se ići tako daleko da se porekne svaka mogućnost prevoda, ovaj put ne zbog neizomorfности jezika, nego zbog čiste nemogućnosti da bilo koji sagovornik sa tačnošću shvati željeno značenje.

Neki, možda prestrogi univerzitetski traduktolozi, smatraju da je nemoguće uveriti se u ono što je autor hteo da kaže, i da je „smisao teksta“ ono što treba nastojati da se prenese. No, budući da svako može čitati tekst na malo drugačiji način, prevodilac pre treba da se trudi da razume i prenese ono što autor želi da kaže, jer sad je on taj koji svakom dozvoljava pojedinačno čitanje. Dodajmo i to da smisao ne treba mešati s namerom autora. Ono što se hoće reći i namera su dve stvari koje prevodilac lako razlikuje.

6. Zašto prevođenje jezika tekstova nije moguće

Godinama smo pokušavali da nađemo čvrsto objašnjenje za ovu našu, često osporavanu tvrdnju, da se značenje mora ponovo izraziti bez obzira na verbalni oblik u kom se prikaže u odlaznom jeziku. Mi smo svakako poznavali De Sosirov princip autonomije jezičkih sistema, neslaganje leksike i pravila. Takođe smo znali da je, posle Humbolta, lingvistika unapredila ideju da svaki jezik u stvarnosti kroji različite aspekte, ali kada je reč o prevođenju, ove tvrdnje su i dalje veoma podeljene i ne daju zadovoljavajuće odgovore na pitanja naših studenata.

6.1. Eksplicitno i implicitno

Videli smo da je interpretativna teorija, na osnovu bezbroj zapažanja, a da ne spominjem eksperimente rađene na konsektivnom prevodu (Selesković 1975), kao i one na simultanom prevodu koje sam lično vodila (Lederer 1981), dokazala da su prevodi uvek, u većoj ili manjoj meri, sastavljeni od poklapanja između reči i jednakosti između segmenata teksta. Danica Selesković i ja smo, verujemo, napokon pronašle razlog za tu tačnost. Dolazeći stalno u dodir sa različitim jezicima, primetile smo da je lingvistička podrška značenju samo jedan deo celine, ono što su lingvisti (između ostalih vidi Ducrot 1972) utvrdili na jednojezičkom planu. Oni su videli da određene lingvističke forme jezika i govora nose ono što implicira i s punim pravom su implicitno u jeziku označili kao *pretpostavke*, a implicitno u govoru, kao *aluzije*. Za traduktologe, pretpostavke su deo udruživanja jezičkih znakova sa spoznajom o svetu (**Pjer je prestao da puši** podrazumeva da **je nekada pušio**); aluzije (**Pjer je prestao da puši** može značiti, a da se ne kaže jasno, **bolje je učiniti isto**) jesu namere koje daju potreban impuls za nastanak izjave. Aluzije su shvatljive, ili se barem mogu naslutiti, ali nisu deo smisla koji prevodilac mora preneti (nijedan prevodilac nikada neće prevesti „**Pjer je prestao da puši**” sa „**Trebalo bi da prestaneš da pušiš kao što je to uradio Pjer**”).

Međutim, fenomen implicitnog je mnogo širi nego onaj koji daju lingvisti. Naime, kada se upoređuju dva jezika i način na koji govornici ta dva jezika izražavaju iste ideje, primećuje se da se eksplicitno koje upućuje na jedno isto značenje, uglavnom razlikuje u svakom jeziku i, štaviše, u svakom govoru izrečenom na ovim jezicima.

6.2. Princip sinegdohe

Mi smo ovaj čin jezika i govora nazvali terminom pozajmljenim od retorike, „sinegdoha”.

6.2.1. Sinegdoha jezika

Fenomen sinegdohe posmatraču izgleda kao kada se upoređuju jezici. Na primer, ako se jedna do druge stave francuska reč *resineux* („smolast”), engleska reč *softwood* („meko drvo”) i nemačka reč *Nadelholz* („četinari”), dobija se potpuni opis od uzoraka: ovo drvo je mekano (*soft*), ono luči smolu (*la résine*), i umesto lišća ima iglice (*Nadel*). Svaki od navedenih jezika objašnjava samo po jedan aspekt uzorka, koji ipak pokrivaju sva tri.

Ovaj fenomen za koji bi se moglo dati bezbroj primera, ne ograničava se na rečima. Prostore se na gotove izraze koji, takođe, izražavaju samo jedan deo ideje na koju se odnose. Tako su Vine i Darbelne (1957) uporedili određenu količinu fiksnih izraza na francuskom i engleskom jeziku i pokazali koliko se, s obzirom na isto značenje, njihov oblik razlikovao.

Međutim, ako se fenomen sinegdohe ograniči samo na jezik, bio bi to prilično sužen opseg za prevođenje, jer svi dobri rečnici daju uobičajena podudaranja na primer za *résineux*, na engleskom, nemačkom, itd.

6.2.2. Sinegdoha govora

No, postoji još toga bitnog u govoru. Tumači imaju bezbroj prilika da u izjavama govornika koji jedan za drugim govore na istu temu primete da, svaki od njih, najpre oslanjajući

se na znanje koje deli sa svojim sagovornicima, kaže samo jedan deo a označi sve, to jest da se izražava sinegdohom, ali i da su sinegdohi koje se odnose na iste ideje različite u različitim jezicima.

Isto tako, ako prevod uporedimo sa originalom, vidimo da je sinegdoha svuda prisutna i da nije ista kod autora i kod prevodioca. Autor svoj govor prilagođava čitaocima i objašnjava ga prema znanju koje pretpostavlja da imaju. Takođe, da bi izrazio svoje misli, koristi način koji mu je delom nametnuo njegov jezik i koji, s druge strane, zavisi od njegovih vlastitih sposobnosti ili stila kojem daje prednost. Prevodilac koji razume šta autor hoće da kaže, uviđa da, prema leksičkim i sintaksičkim razlikama dvaju jezika i zbog toga što francuski autor neće izraziti istu ideju u istoj jezičkoj formi kao na primer neki anglofoni autor, da bi preneo značenje i utisak koji proizvodi originalni tekst, on mora naći drugačiji oblik, prihvatljiv čitaocima tog jezika, ekvivalent teksta, a ne samo poklapanje reči. Podsetićemo se akcije pod sloganom „jedna čaša može, dve, eto štete“ (*un verre, ça va, deux verres, bonjour les dégâts*) koju je pre nekoliko godina pokrenula organizacija „Sigurnost na putu“. Poruka koja je prenetna sa „eto štete“ vrlo je jaka. Na engleskom jeziku, slogan je preuzeo potpuno drugačiji oblik, ali je takođe vrlo sugestivan: „Samo pogledaj šta se događa!“ (*Just see what happens!*). U dva jezika različite sinegdohi, ali isti utisak i smisao.

Doprinos interpretativne teorije prevođenja u pogledu re-izražavanja jeste velik: osnovni princip sinegdohi objašnjava hitnu potrebu za odvajanjem od originalne formulacije (to jest potrebu da deverbalizuje), kako bi stvorila ekvivalente kojima, da bi zadovoljili teoriju, bilo implicitno ili eksplicitno, pribegavaju svi prevodioci.

Da rezimiramo, različite sinegdohi u različitim jezicima i ekvivalentnost među segmentima teksta koje ovaj fenomen nameće, osnova su za re-izražavanje u prevođenju. To se primenjuje na stručne tekstove, ali i književno prevođenje podleže ograničenjima. Ako je, u toj vrsti tekstova, forma toliko važna ako ne i važnija od sadržaja, laik bi mogao pomisliti da prevodilac mora nastojati da je na svaki način sačuva. To bi bilo pogrešno. Interpretativna teorija je pokazala da izričito prevođenje forme ne ostavlja utisak na čitaoca, a još manje se čuva estetska dimenzija teksta. Funkcija oblika je da proizvede određeni utisak na čitaoca; vešt prevodilac, daleko od toga da se slepo drži forme, nastoji da u prevedenom tekstu nadoknadi utisak koji nosi original, i uspeva zahvaljujući jezičkim sredstvima vlastitog jezika, po definiciji različitim od originala.

7. Uloga jezika u prevodu

Da zaključimo ovaj pregled, pogledajmo kako se interpretativna teorija slaže s jezicima. Fenomen sinegdohā učvršćuje našu tvrdnju da su jezici samo prenosnici značenja koji zahtevaju da, počevši od nekoliko lingvističkih znakova, uvek budu sastavljeni od primaoca, slušaoca, čitaoca, tumača ili prevodioca. Istraživači interpretativne teorije su proverili ovu tvrdnju na različitim jezicima kao što su nemački, arapski, kineski, korejski, španski, grčki, tajlandski, i tako dalje, u kombinaciji s francuskim i engleskim jezikom. Takođe smo ovu teoriju ispitali i na jeziku signala, znakovnom i nemom jeziku (vidi Sero-Guillaume 1994). U tom smislu, interpretativna teorija prevođenja ima bezuslovnu podršku tumača francuskog signalnog jezika, kao i njihovih američkih kolega koji su u njoj našli dokaze koji su im nedo-

stajali kako bi istovremeno prepoznali signalni jezik kao poseban jezik u celosti, a tumačenje signalnog jezika kao istinito tumačenje.

Teoretski, nema razloga da se bilo koje specifičnosti slažu s parovima određenog jezika. Proces razumevanja je isti kod svih ljudi bez obzira na to koji je njihov jezik; ono što važi za razumevanje različitih jezika važi i za razumevanje jednog. Što se tiče re-izražavanja, s obzirom na potrebu da se idiomi razdvoje, to se odnosi samo na dolazni jezik, a ne na jezički par odlazni/dolazni. Naravno, van teorijskog objašnjenja, svaki prevodilac se služi veštinama, trikovima i navikama stečenim na osnovu mnogih iskustva za par ili parove jezika na kojima radi. No, ovde je reč o praksi koja ničim ne dodiruje teorijsko objašnjenje.

8. Normirana terminologija

Teorija se mora oslanjati na što je moguće precizniju terminologiju. Prilično brzo smo shvatili da je lingvistička terminologija koja nam je bila potrebna, teško mogla biti normirana u istom jeziku. Na primer, *smisao* i *značenje* se koriste bilo jedno za drugim, bilo da ih različiti autori koriste kao različita značenja. Krajem osamdesetih godina, osetili smo potrebu da definišemo vlastitu terminologiju jer je, između ostalog, trebalo napraviti jasnu razliku između različitih nivoa prevođenja: izolovane reči, reči iz konteksta i govor. Kada jedno za drugim koristimo *tekst* i *govor*, onda smo odlučili da *smisao* čuvamo za govor, da koristimo *značenje* za izolovane reči, a *aktuelno značenje* za reči u kontekstu. Kada je reč o *kontekstu*, zato što se traduktolozi, kao i prevodioci, moraju boriti protiv anglicizama koji unose nejasnoće u francuski jezik, *kontekstom* zovemo verbalni okvir reči, a *situaciju* koristimo kako bismo opisali sve nejezičke okolnosti koje okružuju govor. Iz našeg rečnika smo proterali pojmove *kodirati-dekodirati* koji se ni u kom slučaju ne mogu primeniti na govor, kao i izraze *izvorni jezik* i *ciljni jezik*, zato što se prevod ostvaruje između tekstova, a ne između jezika. Što se tiče pojma *ekvivalentnost*, on se i dalje koristi u prevođenju, vrlo neprecizno (vidi Koller 1979). Mi, razume se, *ekvivalentnost* čuvamo za delove govora, a pojam *skladnost* koristimo za reči, zgusnute izraze i njihovo prevođenje. Šteta je što se traduktolozi ne slažu u pogledu zajedničke terminologije koja bi rasprave o prevođenju učinila mnogo jasnijim.

9. Zaključak

Ovde ćemo naći samo običnu skicu interpretativne teorije koja ima mnogo više detalja nego što sam ih ja mogla prikazati u okviru jedne kratke prezentacije. Završiću tako što ću skrenuti pažnju na činjenicu da interpretativna teorija nije teorija koja se posmatra kao umetničko delo – ona ima svoje mesto u praksi, a osvojila je i podršku stručnjaka. Osim toga, daje veoma precizne i korisne rezultate u vezi sa učenjem o prevođenju. Ukratko, ovde nije reč o zatvorenoj teoriji jer ona sama, s jedne strane, teži da preko teorije prevođenja objasni mehanizme jezika i komunikacije, a s druge strane zato što, na opštem planu, ostavlja još mesta za pojedina istraživanja koja će je ojačati i dopuniti.

(Sa francuskog prevela **Dragana Zubac**)